

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Неодмінним елементом формування стратегічної перспективи у розбудові української держави, з часу проголошення її Незалежності, є пізнання народотрадиційної і професійної культур усіх українців, музичної зокрема.

Українська музична культура діаспори*, яка творилася впродовж ХХ ст., на теренах рідної землі була забороненою темою як для пізнання, так і для наукового вивчення.

Наукове дослідження окремих проблем музичної культури діаспори в Україні інтенсивно розпочалося в 90-х рр. минулого століття. Створення нових наукових інститутів народознавства, українознавства, проведення міжнародних наукових українознавчих конференцій, доступ до інформації за межами України, зняття табу на об'єктивне вивчення культурницьких та мистецьких процесів в українській діаспорі сприяють появі аналітичних розвідок з даного питання. Сьогодні українська діаспора – одна з найбільших серед інших планетарних етнічних розселень**. Умовно її поділяють на східну і західну. Східна діаспора перебуває в межах поселення українців поза Україною, котрі проживають на теренах колишнього СРСР, а також на своїх етнічних землях у Польщі, Румунії, Словаччині, а західна – це американське та австралійське заокєаннє, західна Європа. Термін “східна діаспора” вперше почали застосовувати на I Конгресі українців у січні 1992 р.

Предметом нашого дослідження є музична культура української західної діаспори.

Окремим проблемам розвитку української музичної культури діаспори присвячений ряд статей, розвідок та монографій, які не складають повної картини цього складного процесу.

Монографії та наукові дослідження Мирослава Антоновича, Василя Витвицького, Н.Калуцької, Стефанії Павлишин, Людомира Філоненка, Юрія Ясіновського присвячені видатним композиторам і диригентам Олександрю Кошицю, Михайлу Гайворонському, Ігорю Соневицькому, Мар'яну Кузану, Ярославу Барничу. Мирославу Антоновичу [1-8] і Деркач.

* Під терміном “українська діаспора” розуміємо українців або осіб українського походження, які мешкають за межами території України (Маркусь В. Чому діаспора: спроба ідентифікації поняття // Українська діаспора – 1992 – Ч.1. – С.9)

** Див. Історія української еміграції: Навч. посібник / за ред. Б.Д.Лановика – К.: Вища шк., 1997. С.16-20; Павлюк С. Наукова актуальність інтегрального вивчення етнокультурних процесів українського зарубіжжя // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя / Матеріали міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ, 10-12 лист. 1992. – Львів, 1996. – С.11

С.Павлишин досліджували творчість видатних співаків Модеста Менцинського та Ірини Маланюк [9; 10]. Велику наукову цінність складає мемуарна література композиторів і диригентів Олександра Кошиця [11-13] та Андрія Гнатишина [14; 15], співаків Модеста Менцинського, Ірини Маланюк, Володимира Луціва [16-18], музикознавця і диригента Мирослава Антоновича [19], хористів О.Пеленського, Я.Паньківа [20; 21] та інших.

Західна діаспора зробила неоціненний внесок у збереження української духовної хорової музики. В той час як на батьківщині впродовж десятиліть вона була під забороною, за кордоном друкуються і виконуються Літургії та інші духовні твори Олександра Кошиця [22], Андрія Гнатишина, Мирона Федоріва та ін., музикологи досліджують історію української церковної музики [23-25].

Білою плямою у вивченні української пісенності довгий час були пісні січових стрільців та Української Повстанської Армії. Найбільш повно вони зібрані, зредаговані та видані завдяки митцям західної діаспори [26-28].

Статті у науковій та довідковій літературі, які присвячені загальним історико-музикознавчим питанням та персоналіям діячів музичної культури діаспори, часто слугують додатковим підґрунтям для наукових пошуків.

Перші наукові розвідки української музичної культури західної діаспори зроблені у 40-х рр. XX ст. Так, книга С.Наріжного присвячена культурній праці української еміграції в період між світовими війнами, особливо на території Чехословаччини [29]. У 1963 р. в Мюнхені виходить друком історико-критичний огляд "Українська музика" Антона Рудницького [30], в якому простежено розвиток української музики від найдавніших часів до сучасності. Це була одна з перших праць такого напрямку. Особлива цінність її в тому, що автор брав безпосередню активну участь у творенні українського музичного мистецтва на зламі 20-30-х рр. на Східній Україні, до війни – на Західній, а емігрувавши перед Другою світовою війною, продовжував творчу і наукову діяльність у США. Згодом, у праці "Про музику і музик" автор поглиблює висвітлення культурницької праці в еміграції [31]. Цій проблемі присвячені статті музиколога В.Витвицького [32].

Аматорство, як один із видів музичної діяльності українців за кордоном, на багатому фактологічному матеріалі вивчається в Канаді [33].

В Україні дослідження різноманітних аспектів української музичної культури в західній діаспорі активізуються в 90-х рр. Вчені простежують хорову культуру діаспори у взаємозв'язку із співочою традицією, роблять спроби намітити періодизацію процесу музичної культури за кордоном [34; 35]. Т.Булат виділяє напрями, за якими вона розвивалася [36]. Проблемам розвитку бандурного мистецтва в діаспорі присвячені статті А.Горняткевича, В.Дутчак та публікації в журналі "Бандура" (Нью-Йорк), який видається з 1981 року.

Необхідною умовою для цілісного дослідження української музичної культури західної діаспори є вивчення основних етапів її розвитку та встановлення періодизації цього процесу.

Суперечність, яка є між об'єктивно існуючим пластом української музичної культури в зарубіжжі і реальним станом його наукового вивчення, визначає *актуальність* досліджуваної теми.

Аналіз основних етапів розвитку української музичної культури західної діаспори, що становить *мету* пропонованої розвідки, дозволяє не лише зробити ретроспекцію цього процесу, але й прогнозувати його майбутнє.

Українська еміграція почалася ще з давніх часів, пов'язаних із періодом поширення та розквіту княжої України-Руси. Наприклад, родовід політичної української еміграції професор С.Наріжний виводив ще з князя Святослава, який змушений був тікати в Угорщину [37, с.16-17].

Цей процес ніколи не припинявся, проте масштабних розмірів він набув з кінця XIX ст.

Соціально-економічні та історичні умови в кінці XIX та протягом XX ст. зумовили масову українську еміграцію, розсіяли українців по всіх континентах. Історики виділяють наступні **хвилі еміграції**:

1. Трудова (кінець XIX ст).
2. Політична і трудова (міжвоєнна).
3. Політична (після Другої світової війни).
4. Трудова (сучасна).

Музична культура української діаспори творилася з часу перших поселень і є невід'ємною частиною духовної культури українців. Вона розвивалася чотирма **основними напрямками**: *творчий (композиторський), виконавський, освітній та музикознавчий*.

Періодизація української музичної культури західної діаспори в нашому дослідженні визначається в контексті хвиль еміграції:

1. Стабілізаційно-адаптаційний, аматорський.
2. Організаційно-консолідаційний з рисами професіональності.
3. Аналітичний, професійний.
4. Синтетичний.

Характерними рисами першого **стабілізаційно-аматорського** періоду (70-80-ті роки XIX ст. – до 1914 р.) є збереження етнокультурних, мистецьких та духовних традицій, адаптація до чужого етносоціального та культурного середовища, спротив іноетнічному поглинанню, започаткування виконавського напрямку музичної культури.

На стихійних зібраннях в неділю і свята українські селяни, які складали переважну кількість перших емігрантів, співали релігійні та світські пісні. Співали індивідуально, в унісон, утворювали імпровізований хор, на зразок церковного, що був у їхньому рідному селі. З України вони привезли молитовники та пісенники. З виникненням церковних громад (православних і греко-католицьких) зароджується організоване життя українських поселенців у США та Канаді. Утворюються перші світські товариства, що стають організаторами громадського життя. В цей час постають перші українські хори. У США – хор у Шанандоа під керівництвом Володимира Сіменовича (1887 р.), у Канаді – у Вінніпегу (1904 р.).

Організаційно-консолідаційний період з рисами професіональності, який тривав з 1914 до 1939 рр., характеризується створенням організа-

ційних форм громадсько-культурного життя українців, появою митців та мистецьких колективів як аматорського, так і професійного рівнів, розвитком виконавського і започаткуванням освітнього напрямів музичної культури.

У період між Першою та Другою світовими війнами у другу хвилю української еміграції потряпляє багато представників інтелігенції, в тому числі і музичної. Вони спонукають до організації музичного життя на вищому рівні.

Після падіння УНР десятки тисяч осіб виїжджали на Захід, інші десятки тисяч були інтерновані і як військовополонені перебували в численних таборах. Дорога для еміграції простелилася в усі країни Європи. Найкоротшою, найсприятливішою для українських емігрантів вона була до Чехо-Словаччини. Зворушливо про це пише В. Маруняк: "Прага! Символічне поняття в життю української еміграції по першій світовій війні і блискучий період в культурних досягненнях еміграції" [29, с.17]. Тут у 1921 році утворюється Український громадський комітет під орудою Миколи Шаловала, розпочинає діяльність у Празі після перенесення з Відня Український вільний університет, в 1922-1923 рр. відкривається Високий педагогічний інститут ім. М.Драгоманова у Празі, Українська мистецька студія та інші організації.

У Празі було сконцентроване літературно-мистецьке життя, відбувалися концерти, організовувалися виставки, ставилися вистави.

У Нью-Йорку (США) з 1924 р. Михайло Гайворонський та Роман Придаткевич засновують Українську Музичну Консерваторію.

У цей період активно розвивається *хорове мистецтво* української діаспори.

При церкві св. вм. Варвари у Відні (Австрія), яка є найдавнішою українською парафією за межами етнічної України, постійно утримується хор, до керівництва яким в 1931 році приступає Андрій Гнатишин і провадить його до 1939 року [14, с.9].

Завдяки активній діяльності Українського Народного Союзу (УНС) в Америці, Товаришення "Український робітничий дім" (СУРД) у Канаді створюється більше хорів. СУРД на своєму V з'їзді в 1924 р. обирає драматично-музичну комісію, яка організовує бібліотеку музичних творів для хорів, облік диригентів. У 20-ті рр. у Канаді почали створювати Вищі освітні шестимісячні курси для виховання диригентів. Викладачами були педагогі-музиканти з консерваторською освітою (М.Гуцуляк). На X крайовому з'їзді Товариства "Український робітничо-фермерський дім" (ТУРФД) у 1929 р. Мирославом Ірчаном зроблено спробу періодизації аматорства українських поселенців у Канаді.

Вихоу в історії музичного мистецтва української діаспори став приїзд Українського національного хору під орудою Олександра Кошиця. Його концерти в Європі, Америці і Канаді продемонстрували високий професіональний рівень українського хорового мистецтва. Хор з 1923 р. залишився в Америці і став сильним каталізатором зросту українських хорів, служачи для них зразком досконалості, високої майстерності виконання.

О.Кошиць долучається до справи підготовки хорових диригентів, організувавши з цією метою в 1936-1938 рр. у Вінніпезі курси. Серед багатьох випускників – і Володимир Климків, багаторічний керівник хору ім. О.Кошиця.

У міжвоєнний період (1914-1939 рр.) на американському континенті були створені видатні хорові ансамблі. Український хор із п'ятисот учасників під керівництвом О.Кошиця з грімфом виступив на дні українсько-американської громади на Всесвітній виставі у Нью-

Йорку (1939 р.), а українці Канади провели в Торонто свій перший Всекрайовий фестиваль української пісні, музики, танцю, у якому взяли участь 32 хори. Ці виступи показали, який великий культурний внесок можуть зробити українці у скарбницю американо-канадської культури.

Олександр Кошиць у цей період працює і як композитор. Особливо плідною є робота над Літургіями. Він започатковує творчий (композиторський) напрям музичної культури західної діаспори.

Визначними українськими *оперними співаками* у міжвоєнний період були бас Олександр Носалевич (1874-1959), тенор Орест Руснак (1895-1960), тенор Роман Любинецький (1885-1945), ліричне сопрано Марія Сокіл-Рудницька (1902), баритон Михайло Голинський (1890-1973) та інші*.

В аналітико-професійний період (1939-1991 рр.) розвивається творчий (композиторський) та музикознавчий напрями музичної культури західної діаспори, розвиваються і вдосконалюються виконавський та освітній напрями, тобто активно створюються різноманітні інституції музичної освіти, наукові центри, започатковується аналітичне вивчення музичної культури українського зарубіжжя, відбувається професіоналізація мистецьких сил.

Музичне мистецтво після Другої світової війни збагатилося значними інтелектуальними і мистецькими силами, воно сягає вищого рівня майстерності та професійності.

Музикознавство представлене Федором Стешком (Прага, Чехо-Словаччина), Павлом Маценком (Канада), Василем Витвицьким, Осипом Залеським, Антоном Рудницьким, Євгеном Цегельським, Ігорем Соневицьким (США), Аристидом Вірстою (Париж, Франція), Мирославом Антоновичем (Утрехт, Голландія), Омеляном Нижанківським (Швейцарія), Стефанією Лукіянович (Ірландія).

М. Антонович свої наукові дослідження зосереджує навколо давньої церковної музики, в першу чергу української та франко-фламандської. Його наукова праця на ниві історії української церковної музики оцінена як справді подвижницька [7, с.290].

Освітній напрям українського музичного мистецтва, який раніше був представлений приватними музичними школами, підноситься на вищий рівень. З 1952 р. діє Український музичний інститут М. Лисенка в Торонто. У США піаністом, композитором і культурно-громадським діячем Романом Савицьким (зі Львова) в тому ж році засновується Український музичний інститут і його філії у Нью-Йорку та інших містах. Діяльність інституту концентрується навколо організації і підтримки приватних музичних шкіл і влаштування концертних виступів. Особливо плідною є практика літніх семінарів і музичних фестивалів у Гантері (штат Нью-Йорк), координатором яких є композитор і музикознавець Ігор Соневицький. Там звучить класична і модерна музика. Для прем'єри на цих фестивалях композиторам замовляють нові твори. Отже, перед українськими композиторами відкривається можливість частіше обмінюватися художнім досвідом.

* Цих співаків відносимо до емігрантів на основі поняття "Емігрант" – це особа, яка виселяється, яка добровільно або примусово залишила багьківщину і виїхала в іншу країну на постійне чи тривале проживання" (Див.: Історія української еміграції: Навч. посібник / за ред. Б.Д.Лановика К. Вища школа, 1997. – С. 13)

У 1954 р. Антоном Рудницьким організовано Українські Музичні Курси у Філадельфії. Ця школа мала філії в інших містах США.

Українські композитори – вихованці Київської, Празької, Харківської, Петербурзької консерваторій, Вищого Музичного Інституту ім. М.Лисенка у Львові – Михайло Гайворонський, Стефанія Туркевич-Лукіянович, Антін Рудницький, Роман Придаткевич, Федір Якименко, Юрій Фіяла, Микола Фоменко, Зиновій Лисько, Василь Вигвицький, Василь Безкорований, Вадим Кіпа, Андрій Гнатишин, Мирослав Антонович, Мар'ян Кузан та інші – підтвердили своєю багатогранною творчістю, що контекст української музичної культури відкритий для найновіших, сучасних стилів і композиторської техніки.

У 1954 р. в канадському місті Торонто, що на той час сконцентрувало українських професійних музикантів, відбувся з'їзд українських митців США й Канади. Симфонічний оркестр під керівництвом Волтера Сускінда виконував твори композиторів з України і тих, що опинилися за її межами. У концертах брали участь не лише співаки, скрипалі, піаністи, але й виконавці на народних інструментах, зокрема видатні бандуристи Григорій Китастиг та Володимир Божик.

До *хорового мистецтва* долучаються нові колективи. У таборах переміщених осіб у Міттенвальді (Німеччина), Ріміні (Італія) створювалися хори, оркестри, діяли дяківські школи [20; 38-40].

Так, у таборі для полонених біля м. Ріміні Степаном Гумініловичем було створено хор українських вояків “Бурлака”, який за короткий час свого існування в таборі мав 167 виступів-концертів. С.Гумінілович переїхав у 1948 р. до Аргентини, де керував хором “Трембіта”, а згодом у 1957 р. до Торонто (Канада), де відновив хор “Бурлака”. Він займався і композиторською творчістю.

Широко відомим був чоловічий хор “Ватра” (Австрія, 1946 р.) під керівництвом Льва Туркевича, згодом Євгена Садовського. Хор “Сурма” в Чикаго, заснований у 1951 р. другим О.Кошиця Іваном Рихлим, у своїй назві продовжував традицію хору зі Львова, який існував з 1897 року. З відомих хорів можна назвати “Думку” в Нью-Йорку (заснований у 1950 р.), Український національний хор із Філадельфії під керівництвом Михайла Дябига.

У 1956 р. до керівництва хором церкви св.Варвари у Відні повертається Андрій Гнатишин і підносить його рівень до висот досконалості. Хор брав участь у ювілейних святкуваннях 1000-ліття хрещення України-Руси в Римі (1988), А.Гнатишин диригував шістьохголосним хором під час Архиєрейської Літургії, яку відправляв Папа Іван-Павло II в базиліці св.Петра в Римі [14, с.33].

Товариство канадських українців (ТОУК) у резолюції Третього крайового з'їзду ставить завдання: для виховання нових керівників хорів улаштувати короткотривалі курси в Онтаріо, Квебеку, Західній Канаді; перебудувати репертуар хорів, збагачуючи їх новими творами, домагатися високомистецького виконання, вводячи до репертуару твори англійською мовою, відкрити школи для дітей.

Великим стимулом у розвитку хорового мистецтва в Канаді стали фестивалі, які часто проводилися в різних містах. Саме тоді з'являються такі прославлені пізніше колективи, як чоловічий хор ім.Т.Шевченка, жіночий хор “Галілка”, мішаний хор ім. Матвія Поповича (Вінніпег), хор “Трембіта” (Едмонтон), жіночий хор “Берізка” (Гамільтон). У США в цей час засновано відомі хори “Думка” (Нью-Йорк), “Кобзар” (Філадельфія), хор “Трембіта” (Ньюарк).

У 1959 р. у Нью-Йорку створюється Союз Українських Хорів Америки.

Якщо у США і Канаді після Другої світової війни музичне мистецтво української діаспори сягає високого професійного рівня, то в Австралії, Англії та інших країнах воно започатковується. Переселенці з переміщених (переходових) таборів привезли з собою стрілецькі, повстанські та народні пісні. У 1946 р. з організації українського чоловічого хору у Вудсайді бере свій початок хорове мистецтво на далекій австралійській землі. Згодом утворюються чоловічий та мішаний хор Українського Співочого Товариства “Боян” у Сідней (диригент Василь Матіяш), хор “Чайка” у Мельбурні (диригент Степан Корінь), хор “Гомін” в Аделаїді (диригент Йосафат Кліш).

У 1951 році в Утрехті (Голландія) Мирослав Антонович створює “Візантійський хор”, яким керував понад 40 років. Це чи не єдиний хор, який виконував українську музику і в якому, крім керівника, не було жодного українця. Мирослав Антонович навчався у Львівській консерваторії ім. М.Лисенка, Відні, Утрехтському університеті, де захистив докторську дисертацію. Його наукова і творча праця гідно поцінована на рідній землі та на Заході.

Ще одним із відомих хорів української західної діаспори є хор ім. О.Кошиця з Канади, що став у 1992 р. першим серед колективів українського зарубіжжя лауреатом Державної премії України ім. Т.Шевченка. Хор, ревно плекаючи за океаном багату хорову традицію українського народу, концертував по світу, наспівав більше десятка платівок і аудіодисків світської та церковної музики. У 1980 р. він став лауреатом І Республіканського конкурсу хорового співу ім. М.Леонтовича. У 1988 р. з нагоди 1000-ліття хрещення України-Руси хор із симфонічним оркестром Вінніпега вперше виконав два великі твори – “Псальмову сюїту” для тенора, хору та оркестру Мар’яна Кузана з Парижа та сюїту для хору, соліста і оркестру “Коли цвіте папороть” київського композитора Євгена Станковича, в 1989 р. вперше виконав ораторію “Володимир Київський” молодого канадського композитора Данила Щура.

Інструментальне виконавство в цей період представлене в першу чергу піаністами Любкою Колессою, Романом Савицьким, Дарією (Горлинською) Каранович, Юрієм Олійником, Вадимом Кіпою, скрипалями Євгеном Цегельським, Володимиром Цісником, Маркіяном Лепким, Альберто Іваном Лисим, віолончелістами Богданом Бережницьким, Зосєю Полевською, Григорієм Бемком, Мирославом Лудюю, Христею Колессою.

І лютого 1953 р. у Детройті диригент Богдан Пюрко організовує спільно з детройтським симфонічним оркестром перший у США симфонічний концерт української музики. У програмі були твори М.Лисенка, В.Косенка, В.Витвицького, Л.Ревуцького, Б.Лятошинського.

У повоєнний період на американському та австралійському континентах створюються *осередки бандуристів*. Започатковуються школи гри на інструменті, ансамблі.

Видатною хоровою групою у США стає капела бандуристів ім. Т.Шевченка з Детройта. започаткована в Україні ще 1918 р. Частина первісного складу капели з диригентом Григорієм Китасти́м у 1949 р. прибула до Америки. З 1984 р. колективом керує В.Колесник. За більш ніж півстолітнє творче життя на чужині капела дала сотні концертів, виконала понад п'ятсот творів.

Значущою для розвитку жанру була творчість видатних музикантів-бандуристів Василя Ємця, Зіновія Штокалка, Володимира Луціва.

Авторами творів для бандури стають музиканти-професіонали Віктор Мішалов, Юрій Олійник, Юрій Фединський, Юліан Китасти́й, Рута Явна.

Високопрофесійний рівень українських *співаків* відкрив перед ними найбільші оперні сцени світу. Найкращими голосами і непересічною музикальністю відзначалися в Америці – сопрано Марта Кокольська, Марія Сокіл, меццо-сопрано Оксана Сов'як, у Європі – меццо-сопрано Іра Маланюк, меццо-сопрано Євгенія Зарицька, ліричний тенор Мирослав Скала-Старицький.

Концерти та фестивалі, як і все культурно-мистецьке життя українців за кордоном, найчастіше пов'язані із знаменними датами – ювілеями Тараса Шевченка, Івана Франка. Лесі Українки, Василя Стефаника.

Особливо величаво святкувала українська діаспора 1000-ліття хрещення України-Руси в 1988 р. До цієї події чоловічий хор “Україна” (Німеччина) підготував програму української духовної музики, яку записав на платівку, касету, виконував на концертах у різних країнах світу. Велика маніфестація української духовної хорової музики відбулася в залі “Роял Альберт-Гол”, де виступали українські хори “Думка” (Нью-Йорк, США), “Візантійський хор” (Утрехт, Голландія), жіночий хор “Веснівка” (Торонто, Канада), “Український ювілейний хор 1000-ліття”, що об'єднав хорові ансамблі та співочі гуртки з різних міст Великобританії.

Для сучасного **синтетичного періоду**, який розпочався з 90-х років минулого століття, притаманними є риси попередніх періодів та намагання синтезувати всі надбання української діаспори як невід'ємну частину загальнонаціональної музичної культури.

В Україні перевидаються спогади, щоденникові записи, мемуари діячів української музичної культури західної діаспори, з'являються монографії, присвячені дослідженню їх життєвого і творчого шляху.

Музикознавство продовжують Мирослав Антонович, Ігор Соневицький, Аристид Вірста, Роман Савицький молодший та інші.

З ініціативи американського композитора українського походження Вірка Баля в Україні відбуваються міжнародні музичні фестивалі.

З 1999 р. у рамках Всеукраїнського огляду майстрів мистецтв та народної творчості проходить фестиваль мистецтв українського зарубіжжя “Український спів у світі” Він дає можливість не лише ознайомитися з мистецькими колективами і виконавцями з українського зарубіжжя, але й досліджувати процеси вияву пісенної традиції у професійній діяльності композиторів діаспори та плекання її у виконавському середовищі.

Сучасний період розвитку української музичної культури західної діаспори актуалізує глибокі наукові дослідження її генези, оскільки вона могла так успішно розвиватися тільки тому, що постійно живилася з джерел національної музичної культури України і є значним внеском не тільки в загальноукраїнську, а й світову музичну культуру.

1. Антонович М. Кошиць Олександр Антонович – композитор церковної музики і диригент. – Вінніпег, 1975. – 96 с.
2. Витвицький В. Михайло Гайворонський: Життя і творчість / Заг. ред. Ю. Ясіновського. – Львів, 2001. – 175 с.
3. Калущка Н. Мистецька діяльність Олександра Кошиця в контексті музики ХХ сторіччя. Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. – К., 2001.
4. Павлишин С. Ігор Соневицький. – Львів, 1995. – 100 с.
5. Павлишин С. Композитор Мар'ян Кузан. – Львів, 1993.
6. Філоненко Л. Ярослав Барнич. – Дрогобич. Відродження, 1999. – 149 с.
7. Ясіновський Ю. Мирославі Антоновичу – 85 літ // *Musica humana*. Науковий збірник / Ред. Ю. Ясіновський. – Львів, 2003. – С.287-292.
8. Ясіновський Ю. Передмова // Антонович М. *Musica sacra*: 36. статей з історії української церковної музики / Ред. і упоряд. Ю. Ясіновський. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1997. – 261 с.
9. Деркач І. Модест Менцинський. – Львів, 1969.
10. Павлишин С. Історія однієї кар'єри. – Львів: Вільна Україна, 1994. – 106 с.
11. Кошиць О. З пісню через світ (Подорож Української республіканської капели). – К.: Рада, 1998. – 326 с.
12. Кошиць О. Листи до друга. 1904-1931 / Ред.-упоряд. Л.Пархоменко. – К.: Рада, 1998. – 190 с.
13. Кошиць О. Спогади. – К.: Рада, 1995. – 387 с.
14. Гнатишин Андрій. Диригент і композитор. Матеріали до біографії / Ред. Т.Динник. – Відень, 1994. – 226 с.
15. Листи Андрія Гнатишина до Осипа Гридогова / Ред. Ю. Ясіновський. – Львів, 2002. – 54 с.
16. Менцинський Модест: Спогади. Матеріали. Листування / Авт.-упоряд. М.Головащенко. – К.: Рада, 1995. – 462 с.
17. Маланюк Іра. Голос серця. Автобіографія співачки. – Вид-во “Collegium musicum” Львівського Т-ва Ріхарда Вагнера, 2001. – 306 с.
18. Від Бистриці до Темзи: Спогади, документи, публікації, листи (Спогади Володимира Луціва). – Львів: Дивоцвіт, 1999. – 608 с.
19. Долгий О. Людина-легенда (Спогади Мирослава Антоновича). – К.: ЕСЕ, 2000. – 325 с.
20. Паньків Я. Рімінський ансамбль “Бурлака” в моїй пам'яті: Белярія – Ріміні, Італія 1945-1947, Англія 1947-1949. Спомини. – Вид-во Братства кол. Вояків І Укр. Дивізії УНА – Монреаль, 1998. – 125 с.
21. Пеленський О. Світова концертна подорож Української Республіканської Капели (спомини учасника). – Львів, 1933. – 168 с.
22. Релігійні твори Олександра Кошиця / Ред. З.Лисько. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1970.
23. Антонович М. *Musica sacra*: 36. статей з історії української церковної музики / Ред. і упоряд. Ю. Ясіновський. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1997. – 261 с.
24. Маденко П. Нариси з історії української церковної музики. – Репринт. Вид. – К.: Муз. Україна, 1994. – 152 с.
25. Маденко П. Українські канти. – Вінніпег, 1981. – 22 с.
26. Витвицький В. Стрелецька пісня // За волю України. Історичний збірник УСС (1914-1964). – Нью-Йорк, 1967. – С.356-367.
27. Пісні УПА. Зібрав і передагував З.Лавришин / Літопис Української повстанської армії. – Т.25. – Вид-во “Літопис УПА”. – Торонто-Львів, 1996-1997. – 555 с.
28. Співаник УПА. Борці за волю України / О.Бобикевич. Ю.Лаврівський. О.Плешкевич та ін. – Львів: Меморіал. 1992. – 190 с.

29. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999 – 272 с.
30. Рудницький А. Українська музика: Історико-критичний огляд. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.
31. Рудницький А. Про музику і музик. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1980. – 336 с.
32. Витвицький В. За океаном: Збірник статей / Ред.-упоряд. Ю.Ясіновський. – Львів, 1996.
33. Наша сцена. Художня самодіяльність українських поселенців у Канаді / Упоряд. Петро Кравчук. – Торонто, Канада: Кобзар, 1981. – 492 с.
34. Бенч-Шокало О.Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції. Навч. посіб. – К.: Ред. журн. "Укр. світ", 2002. – 440 с.
35. Карась Г. Хорове мистецтво української діаспори // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя / Матеріали міжнародної наукової конференції, Івано-Франківськ, 10-12 лист. 1992. – Львів, 1996. – С.152-157.
36. Булат Т. Українська музична культура діаспори // Українознавство: стан, проблеми, перспективи розвитку / Матеріали першої міжнародної конференції "Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства. – К.: Київський університет, 1993 – С.126-128.
37. Історія української еміграції: Навч. посібник / за ред. Б.Д.Лановика. – К.: Вища шк., 1997
38. Міттенвальд (1946-1951): 3 нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців в Міттенвальді, Німеччина / Ред.: П.Рогатинський та ін. – Воррен–Мічиган, 2001. – 753 с.
39. Медінський С. Дивізійними стежками (спогади). – Торонто, 1991. – 185 с.
40. Верига В. Під сонцем Італії. – Торонто–Нью-Йорк–Париж–Сідней, 1984. – 253 с.

Ganna Karas

MAIN STAGES OF UKRAINIAN DIASPORA'S MUSICAL DEVELOPMENT

The article includes periodical development of west diaspora musical culture (and XIX – XX centuries) in a context of emmigration flow according to the following directions: creative (composers), executive, educational and musical sciences.

Богдан Кіндратюк

ДЗВОНИ Й ДЗВОНІННЯ НА РУСІ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Німецька гуманітарна наука має доволі розвинуту славістику, де пріоритети, безумовно, належать філологічним дисциплінам. У бюлетені, який видає Славістична асоціація, добре віддзеркалено сучасний стан німецької славістики. З його матеріалів, як і загалом славістичних публікацій, видно, що музикологія тут представлена найменше. Лише в останнє десятиліття німецька гуманістика серйозніше зацікавилася слов'янською музикою,

¹ Ano E. Die altrussische Glockenmusik. Eine musikslavistische Untersuchung // Musica Slavica. Beiträge zur Musikgeschichte Osteuropas. – Wisbaden: Steiner, 1977. – S. 77-159. Автор висловлює сердечну подяку Юрію Ясіновському за привернення уваги до цього й інших досліджень